

Universal and Particular in Aristotle's Works

Amir Hossein Saket

Assistant Professor of Philosophy Department, Shahid Beheshti University, Iran. E-mail: saketof@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 21 June 2022

Received in revised form 8 July 2022

Accepted 7 August 2022

Published online 13 August 2023

Keywords:

Aristotle, general, partial, whole, part.

ABSTRACT

Evidently the greek terms καθόλου and καθ' ἑκάστων appeared first in Aristotle's works as meaning respectively universal and particular. In Plato's works καθόλου is rarely used as synonym to ὅλον, meaning "whole", and nowhere indicates "universal" in the logical sense. To be "whole" is a characteristic of ideas, implying a very high degree in the hierarchy of unity, ordered between the One and multitudes. Aristotle uses καθόλου in several and even inexact meanings. Sometimes it means "universal" in an exactly logical sense, but often and specially in criticizing Plato's theory of ideas, it indicates "genus" and doesn't include any universal unconditionally. He criticizes Plato for conceiving universals as separate beings, however, contrary to the common view, καθόλου in such contexts means inclusively "genus" and doesn't refer to species or any other logical universal. In the like manner καθ' ἑκάστων occasionally in his works implies "particular", but criticizing Plato's ideas, it appears often as a synonym of species. Universal and particular, at the same time have some relation to "whole" and "part" and in that regard genus and species are considered as part and whole respectively. In this article we are going to explain the logical, as well as the lexical relation between "whole" and "universal", on the one hand, and "part" and "particular", on the other hand, but lastly there seems to be no relation at all.

Cite this article: Saket; A. H. (2023). Universal and Particular in Aristotle's Works, *Journal of Philosophical Investigations*, 17(43), 384-399. <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52162.3259>

© The Author(s).

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52162.3259>

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Aristotle is generally considered as the author of the terms “universal” (καθόλου) and “Particular” (καθ’ ἕκαστον) and though some different forms of these words had been appeared in Plato’s works and even before in Greek literature, Aristotle introduced a new meaning of them which is current yet. “Whole” (ὅλον) in Plato’s thought is an attribute peculiar to ideas, implying a high level of unity immediately inferior to the One and however higher than all multitudes. It ranks lower than the One, since contrary to the One, which includes no part at all, it is combined of some parts. It ranks over the multitudes, since contrary to them, it cannot be dissolved into the parts. So, the idea is endowed with more unity and ordered above natural entities. Plato calls this intermediary degree of Unity “whole” and, identifying ousia with ideas, wholeness turns out to be the essential character of ousia or substance.

In Aristotle’s Philosophy Whole and part are in like manner related with inquiries concerning substance and consequently related with critique of ideas’ theory. Aristotle, like Plato, thinks of unity as the necessary qualification of the substance and identifies it with whole. Substance is a whole and its combination of parts does not contradict its unity. Species is the whole and genus is the part that in combination with differentia, constitutes the the species. Genus, however, does not exist without species, for its existence is absolutely potential and cannot be actualised outside the species.

The same idea and conclusion is formulated differently through the terms “universal” and “particular” and though Aristotle assign the words to Plato, there is no evidence of them in his works. In this context, Aristotle identifies “universal” with genus and uses “particular” approximately as a synonym of species and again reaches the same conclusion, that is, there can be no genus apart from species. That in this context “universal” just signifies the genus and does not include species, is mostly neglected and this, in its turn, has led to some difficulties. It is generally believed that “universal” is always an equivalent to logical universal, that is any word or concept which can be predicated of more than one subject and there is a common view that Aristotle denies for any universal, whether genus or species, to be substance. According to our interpretation, however, Aristotle though refuses genus to be substance, considers species as a real substance.

Plato and Aristotle agree in the most part of this issue, both consider substance a unity in the multitude and call it “whole”. Aristotle criticizes Plato just for believing in the existence of separate genus, or at least he thinks it is the logical conclusion of Plato’s thoughts. Evidently his critique of Plato’s theory of ideas relies on two different assumptions. The first assumes the idea to be species and the second assumes it to be genus. In the former assumption the idea would be necessarily realized as a particular and Aristotle does not deny it. What he denies is that the particular idea be the substance of other particulars. According to the second assumption, however, the idea is genus and undoubtedly Aristotle refuses it, for he thinks of genus as something potential and its actuality can happen only in a species.

Some results of this article can be applied also on another difficulty in Aristotle's philosophy, i. e. the relation between substance, form and universal. Aristotle's view in this subject, has long been a matter of dispute. His three paradoxical claims briefly are 1) substance is a form 2) form is universal and 3) no universal is a substance. These three are obviously incompatible and at least one of them cannot be true and is to be refused. Some maintain that Aristotle's theory is ultimately inconsistent, on the grounds that it is committed to all three of the aforementioned propositions. Others have provided interpretations according to which Aristotle does not maintain all of (1)– (3). There are two main, and opposed, lines of interpretation. According to one, Aristotle's substantial forms are not universals after all, but each belongs exclusively to the particular whose form it is, and there are therefore as many substantial forms of a given kind as there are particulars of that kind. According to the other, Aristotle's arguments are not intended to show that no universal is a substance, but some weaker thesis that is compatible with there being only one substantial form for all of the particulars belonging to the same species.

None of these interpretations is competent enough to explain all the inconsistencies. We find, they all commit the same mistake, that is, they all interpret "universal" in the logical sense and we think as long as the assumption is hold, there could be no solution at all for this problem. In this article, on the other hand, is proposed that in *Metaphysics* "universal" does not always indicates the logical universal, rather it refers often to genus and so, given this assumption, there would not remain any inconsistency more.

جزئی و کلی در آثار ارسطو

امیرحسین ساکت

استادیار گروه فلسفه، دانشگاه شهید بهشتی، ایران. رایانامه: saketof@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۳۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۵/۲۲

کلیدواژه‌ها:

ارسطو، کلی، جزئی، کل، جزء

دو اصطلاح $\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$ و $\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$ نخستین بار در آثار ارسطو به معنای کلی و جزئی مطرح شده است. افلاطون غالباً اصطلاح $\acute{o}\lambda\omicron\nu$ را به کار می‌برد که به معنای «کل» است و ارتباطی با کلی ندارد. $\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$ نیز در آثار او به ندرت و همیشه مترادف با $\acute{o}\lambda\omicron\nu$ به کار رفته است. «کل» صفت مخصوص مُثُل است و به درجه‌ای از وحدت دلالت دارد که میان واحد و کثرات قرار می‌گیرد. ارسطو $\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$ را به معنای مختلف به کار می‌برد و به نظر می‌رسد که در استعمال آن چندان دقت ندارد. $\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$ در آثار او گاهی به معنای کلی منطقی است، اما بیش از همه و خصوصاً در نقد نظریهٔ مُثُل مترادف با «جنس» است و لزوماً به معنای کلی منطقی نیست. وی به افلاطون انتقاد می‌کند که قائل به وجود مستقل «کلی» است، اما برخلاف تصور رایج، $\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$ در این قبیل عبارات منحصرأ به معنای «جنس» است و شامل نوع یا هر کلی منطقی نمی‌شود. به همین ترتیب «جزئی» در آثار او گاهی به معنای جزئی منطقی است، اما در نقد نظریهٔ مُثُل اغلب مترادف با نوع است. کلی و جزئی در عین حال نسبتی با کل و جزء دارد و از این لحاظ جنس «جزء» و نوع «کل» به شمار می‌آید. در این مقاله سعی داریم ارتباط لغوی و منطقی اصطلاحات «کل» و «کلی» و همچنین نسبت میان «جزء» و «جزئی» را تبیین کنیم، اما در نهایت هیچ ارتباطی میان آنها دیده نمی‌شود.

استناد: ساکت، امیرحسین. (۱۴۰۲). جزئی و کلی در آثار ارسطو، پژوهش‌های فلسفی، ۱۷(۴۳)، ۳۸۴-۳۹۹.

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52162.3259>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

ارسطو را مبتکر اصطلاحات «کلی»^۱ و «جزئی»^۲ می‌دانند (استنیلند ۱۳۸۳، ۱۷) و اگرچه سابقه *κατὰ ὅλον* (برحسب کل) و *μέρος* (جزء) به آثار افلاطون بازمی‌گردد^۳، وی همیشه آنها را به معنای «کل»^۴ و جزء به کار برده و نخستین بار در آثار ارسطو است که این دو اصطلاح دقیقاً معادل کلی و جزئی منطقی استعمال شده است (برای اطلاع از تفاوت کل و کلی رک. طوسی، ۱۳۷۶، ۱۹-۲۰). مع الوصف ارسطو تعریف کلی^۵ را به سقراط نسبت می‌دهد و عقیده دارد که افلاطون از آراء استاد منحرف شده و برخلاف سقراط قائل به وجود مفارق کلیات بوده است (متافیزیک، ۱۰۷۸ ب). لذا انتظار می‌رود که هر سه فیلسوف گذشته از اختلاف نظرها، کلی را به یک معنا به کار برند، اما بررسی‌های بیشتر خلاف این را نشان می‌دهد. «کلی» در آثار افلاطون هیچ‌کجا به معنای کلی منطقی نبوده، صفت مخصوص مثل و مرتبه‌ای از وحدت میان واحد و کثرات عالم طبیعت است. هر مثال یک کل است، زیرا شامل اجزائی است، اگرچه به آنها تجزیه نمی‌پذیرد (ثئای‌تئوس، 205A-E)؛ (برای اطلاع از سابقه این بحث در آثار افلاطون به ساکت ۱۴۰۰ رجوع کنید). به نظر می‌رسد که ارسطو در استعمال لفظ «کلی» دقت چندانی ندارد و آن را به معانی مختلف به کار می‌برد که جمع آنها با یکدیگر و به طریق اولی تطبیق آنها با متن افلاطون دشوار است. وی گاهی همانند افلاطون در تحلیل صورت^۶ از اصطلاحات «جزء» و «کل» به معنای رایج استفاده می‌کند، اما در عین حال اصطلاحات «کلی» و «جزئی» را به معنای کلی و جزئی منطقی به کار می‌برد که وجه تسمیه و ارتباط مفهومی آنها با «کل» و «جزء» کاملاً نامعلوم است. مسأله این است که آیا ارسطو از معنای افلاطونی این اصطلاحات عدول کرده یا احیاناً درک نادرستی از عقاید او داشته است. بعید است که ارسطو در چنین موضوع مهمی درک نادرستی از منظور استاد خود داشته باشد یا اصطلاحی را که به او نسبت می‌دهد، خود به معنایی کاملاً متفاوت استعمال کند. بررسی معانی مختلف «کلی» و «جزئی» نزد ارسطو و مقایسه آنها با کاربرد افلاطونی آنها موضوع مقاله پیش رو است.

καθόλου ترکیبی از حرف اضافه *κατά* («تحت») یا «برحسب» (کل) و تقریباً به معنای «برحسب کل» است. *καθόλου* در فرهنگ یونانی Liddell & Scott قید به شمار آمده و سه معنای اصلی برای آن ذکر شده است. معنای اول تقریباً معادل «به‌طور کلی» (on the whole) و «عموماً» (in general) و معنای دوم «کاملاً» (completely) و «تماماً» (entirely) است که همه معانی عام و غیر از معنای رایج در علوم فلسفه و منطق است. معنای علمی، یعنی *universal*، منسوب به ارسطو و عبارت است از کلی منطقی. *καθόλου* به این معنا دقیقاً مترادف با *κοινόν* به معنای «مشترک» است که بر طبق تعریف بر چیزهای مختلف اطلاق می‌شود و «به بسیاری چیزهای تعلق می‌گیرد»^۷ (متافیزیک، ۱۰۴۰ ب، ۲۰-۳۰). ارسطو اغلب این دو

^۱ καθόλου

^۲ καθ' ἕκαστον

^۳ سقراط در کتاب سوم جمهوری خود را همانند کسانی می‌بیند که «نمی‌توانند بر اساس کل (*κατὰ ὅλον*) سخن بگویند و جزئی از موضوع را جدا می‌کنند (*ἀπολαβόν*)» و درباره آن سخن می‌گویند (392E).

^۴ ὅλον

^۵ τὸ ὀρίζεσθαι καθόλου

^۶ εἶδος

^۷ τὸ δὲ κοινὸν ἅμα πολλαχῆ ὑπάρχει

اصطلاح را به جای یکدیگر به کار می‌برد و ظاهراً تمایزی میان آنها نمی‌گذارد. καθ' ἑκάστων در فرهنگ مذکور مستقلاً مدخل نیست و فقط ذیل معانی مختلف ἑκάστος به آن اشاره شده است. ἑκάστος صفت و به معنای «هریک» (each) است و καθ' ἑκάστων را شاید بتوان «برحسب هریک» ترجمه کرد. با این حال معنای تخصصی‌ای که برای آن ذکر شده «جزئی» (particular) و باز هم منسوب به ارسطو است. لازم به ذکر است که καθ' ἑκάστων بر خلاف معادل‌های فارسی و انگلیسی آن، یعنی «جزئی» و particular مشتق از کلمه μέρος (جزء) نیست و لذا هیچ ارتباط لغوی‌ای با «جزء» ندارد و از این لحاظ در برابر «کلی» قرار نمی‌گیرد. آنچه از لحاظ لغوی در برابر «کلی» قرار می‌گیرد، κατά μέρος (برحسب جزء) است که تقریباً هیچ‌گاه در این بحث از آن استفاده نمی‌شود.

مرجع اصلی در تعریف این دو اصطلاح فقراتی کوتاه از عبارت و تحلیلات اول است که در آنجا کلی و جزئی به معنای منطقی و در برابر یکدیگر است. طبق آنچه در عبارت آمده است، بعضی موجودات کلی (καθόλου) و بعضی جزئی (καθ' ἑκάστων) می‌باشند. کلی آن است که «بتواند بر بسیاری حمل شود»^۱ مانند انسان و «جزئی آن است که چنین نباشد»^۲ مانند کالیاس (17a 35-5). همین مضمون در تحلیلات اول تکرار می‌شود. هر یک از موجودات یا مانند کالیاس است که نمی‌توان آن را به نحو کلی (καθόλου) بر چیزی دیگر حمل کرد (κατὰ μηδενὸς ἄλλου κατηγορεῖσθαι) اما چیزهای دیگر بر آن حمل می‌شوند (κατὰ δὲ τούτων ἄλλα) یا مانند «انسان» است که بر دیگر چیزها حمل می‌شود (κατὰ ἄλλων κατηγορεῖται). اما دیگر چیزها اولاً [و بالذات] بر آنها حمل نمی‌شوند (κατὰ δὲ τούτων ἄλλα πρότερον οὐ κατηγορεῖται) (43a-43b).

برخلاف تصور معمول «کلی» و «جزئی» در مابعدالطبیعه غالباً معنایی متفاوت با معنای فوق دارد، هر چند تشخیص و تعیین این معنا بسیار دشوار است و ای بسا ارسطو در استعمال این دو اصطلاح چندان دقیق نیست (دیگران هم بر استعمال متناقض این لفظ در آثار او تأکید کرده‌اند: Cohen, S. Marc and C. D. C. Reeve, 2021). وی میان «کل»^۳ و «کلی»^۴ و نیز میان «جزء»^۵ و «جزئی»^۶ تمایز می‌گذارد و بخش اعظم تحلیل‌های او خصوصاً در کتاب‌های دلتا و زتا مبتنی بر مفاهیم «کل»^۷ و «جزء»^۸ است. این حال نسبت میان آنها با «کلی» و «جزئی»، چه از حیث لفظ و چه از حیث معنا مبهم و پیچیده است و ارسطو درباره آن توضیح نمی‌دهد.

^۱ ἐπὶ πλειόνων πέφυκε κατηγορεῖσθαι

^۲ καθ' ἑκάστων δὲ ὁ μή

^۳ ὄλον

^۴ καθόλου

^۵ μέρος

^۶ καθ' ἑκάστων

^۷ ὄλον

^۸ μέρος

معانی مختلف کلی و جزئی در مابعدالطبیعه

در کتاب *دلتا*، فرهنگ واژگان ارسطو، هیچ مدخلی به «کلی» و «جزئی» اختصاص نیافته و تنها در خلال معرفی اقسام «کل» و «جزء» اشاره‌ای کوتاه و گذرا به «کلی» می‌شود (1023b 10- 1024a). کل به یک معنا واحدی است که از جمع اجزاء مختلف ساخته شود: «دربرگیرندهٔ دربرگرفته‌هایی که همهٔ آنها یکی می‌شوند»^۱ و این خود بر دو قسم است. قسم اول آن است که «هریک از آنها [یعنی هر یک از اجزاء] یکی است» (ἕκαστον ἓν) و قسم دوم آن که «از آنها [یعنی از مجموع اجزاء] یکی» پدید می‌آید (ἐκ τούτων τὸ ἓν). قسم اول که «کلی» (καθόλου) نامیده می‌شود، همان جنس است و ارسطو در توضیح آن «حیوان» را مثال می‌زند که جنس مشترک «انسان» و «اسب» است. قسم دوم به نوع دلالت دارد، مانند انسان و اسب. به همین ترتیب اولین قسم از اقسام جزء نوع (εἶδος) است، از آن لحاظ که جنس به انواع تقسیم می‌شود، یعنی «آنها که صورت^۲ به آنها تقسیم می‌شود»^۳ و قسم دوم جنس (γένος) است (τὸ γένος τοῦ εἶδους καὶ μέρος λέγεται)، از آن لحاظ که در تعریف نوع ذکر می‌شود (τὰ ἐν τῷ λόγῳ τῷ δηλοῦντι ἕκαστον).

ملاحظه می‌شود که «کل» و «جزء» ناظر بر نوع و جنس است و مستقیماً هیچ ارتباطی با تقابل کلی و جزئی ندارد. جنس و نوع اجزاء یکدیگر به شمار می‌روند و متقابلاً یکدیگر را در برمی‌گیرند، یعنی یک بار از ترکیب انواع جنس تشکیل می‌شود و یک بار جنس در ترکیب با فصل جزئی از نوع است. «کلی» فقط عنوانی برای جنس است و در مقابل آن هیچ ذکری از جزئی به میان نمی‌آید. اگرچه تردیدی نیست که در قاموس منطق هر جنسی یک کلی منطقی محسوب می‌شود، انحصار کلی به جنس و اینکه به جزئی اشاره‌ای نمی‌شود، نشان می‌دهد که ارسطو توجهی به تقابل کلی و جزئی منطقی ندارد و بحث او محدود به نسبت میان جنس و نوع است. با این حال در فصل‌های دیگری از *مابعدالطبیعه* تعریفی همانند تعریف مذکور در آثار منطقی دیده می‌شود که بر طبق آن «جزئی آن را می‌گوییم که عدداً یکی است و کلی آن که بر این‌ها [یعنی بر جزئیات حمل می‌شود]»^۴ (999b 30-35). در نتیجه «کلی» در *مابعدالطبیعه* به هر دو معنا به کار رفته و حتی این دو معنا با یکدیگر خلط شده است.

گاهی «کلی» مترادف با کلی منطقی است و بعضاً جزئی هم به معنای مصطلح در مقابل آن ذکر می‌شود، مثلاً «هرآنچه چستی و صورت بالذات نباشد، بلکه چیزی معین باشد، دارای ماده‌ای خواهد بود. پس نیم‌دایره‌ها اجزاء دایره کلی (κύκλου... τοῦ καθόλου) نخواهند بود، بلکه اجزاء دایرهٔ جزئی (καθ' ἕκαστα) خواهند بود» (1037a 1-10). این معنا به خصوص در توصیف عالی‌ترین نوع شناخت استفاده می‌شود که به عقیدهٔ ارسطو شناخت کلی است. جزئیات را نمی‌توان شناخت و شناخت حقیقی فقط به کلی تعلق می‌گیرد (999a 25-30).

^۱ τὰ περιεχόμενα ὥστε ἓν τι εἶναι ἐκεῖνα

^۲ ارسطو در اینجا کلمهٔ εἶδος به معنای صورت را به کار برده، اما از توضیحات وی روشن می‌شود که مقصودی جز جنس ندارد، زیرا بلافاصله می‌گوید: «لذا انواع اجزاء جنس خوانده می‌شود» (εἶδος καὶ μέρος λέγεται διὰ τὸ εἶδος τοῦ γένους φασὶν εἶναι μόρια). نیز نک: 999a1-5: اجناس در انواع تقسیم می‌شوند.

^۳ εἰς ἃ τὸ εἶδος διαίρεθῆναι

^۴ οὕτω γὰρ λέγομεν τὸ καθ' ἕκαστον, τὸ ἀριθμῶ ἓν, καθόλου δὲ τὸ ἐπὶ τούτων

کلی به این معنا تقریباً معادل امر انتزاعی است و در وصف آن گفته می‌شود که «دورترین چیز از محسوسات»^۱ و «دشوارترین شناخت برای آدمیان» ($\chi\alpha\lambda\epsilon\pi\acute{o}\tau\alpha\tau\alpha\ \tau\alpha\upsilon\tau\alpha\ \gamma\upsilon\omega\rho\acute{\iota}\zeta\epsilon\upsilon\iota\ \tau\omicron\iota\varsigma\ \acute{\alpha}\nu\theta\rho\acute{\omega}\pi\omicron\iota\varsigma$) است (982a 20-25). بنابراین جزئیات متعلق ادراک حسی و کلیات متعلق ادراک عقلی است: «بر حسب مفهوم کلیات پیشین‌اند و بر حسب ادراک حسی اشیاء جزئی» (1018b 30-35). مثلاً تجربه شناخت جزئیات و هنر شناخت کلیات است (981a 15-20).

اما همان‌طور که در کتاب *دلتا* دیده می‌شود، «کلی» بیش از همه مترادف با «جنس» و در مقابل «نوع» است. به گفته ارسطو «فیلسوفان کنونی کلی را جوهر می‌دانند، زیرا اجناس کلی‌اند» (1069a 25-30). البته این دو معنا لزوماً نافی یکدیگر نیست و می‌توان تصور کرد که «کلی» همچنان به معنای کلی منطقی است، اما اطلاق آن به جنس منحصر شده است. احتمالاً به همین دلیل ارسطو گاهی از صورت تفضیلی و عالی «کلی‌تر» ($\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon\ \mu\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu$) و «کلی‌ترین» ($\mu\acute{\alpha}\lambda\iota\sigma\tau\omicron\nu\ \kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$) استفاده می‌کند، زیرا جنس کلی‌تر از نوع است، مثلاً در مطلبی که از افلاطونیان نقل می‌شود: «بعضی می‌گویند که اجناس عناصرند. حتی بیشتر از فصل‌ها^۲، چون جنس کلی‌تر است ($\kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon\ \mu\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu\ \tau\acute{o}\ \gamma\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$)» (1014b 10-15). همچنین می‌گوید که «افلاطونیان کلی‌ترین چیزها ($\tau\acute{\alpha}\ \mu\acute{\alpha}\lambda\iota\sigma\tau\alpha\ \kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon$) را عنصر می‌شمارند. زیرا هر یک از آنها چون یکی و بسیط است، در بسیاری چیزها نیز در شمار عناصرند» (1014b 5-10). از آنجا که «کلی» بیشتر در شرح و نقد نظریهٔ مُثُل ذکر می‌شود، «کلی» به معنای جنس در *مابعدالطبیعه* بارزتر از کلی منطقی است.

علاوه بر این ارسطو در قطعهٔ فوق‌الذکر از *تحلیلات* پس از تعریف و ذکر تمایز کلی و جزئی، کلی را به دو قسم تقسیم می‌کند. بعضی مانند «انسان» هم بر دیگران حمل می‌شوند و هم می‌توان دیگر چیزها را بر آنها حمل کرد، مثلاً می‌گویند «سقراط انسان است» و «انسان حیوان است». بعضی دیگر که ارسطو مثالی از آنها نمی‌آورد، فقط بر دیگر چیزها حمل می‌شوند (43a 25-43b). کاملاً روشن است که قسم دوم ناظر بر جنس است، یعنی نمی‌توان گفت «حیوان سقراط است» یا «حیوان انسان است». بنابراین ارسطو در بحث از کلی همواره میان جنس و نوع تمایز می‌گذارد و تمایز یا خلط آنها مختص به *مابعدالطبیعه* نیست. با این حال در *تحلیلات* هم مانند *مابعدالطبیعه* «کلی» بیشتر به جنس دلالت دارد تا نوع. ارسطو که در فقرهٔ فوق هردو را کلی نامیده است، چند سطر بعد نوع را قسمی میان کلی و جزئی می‌شمارد و از لفظ $\tau\acute{\alpha}\ \mu\epsilon\tau\alpha\zeta\eta\tau\acute{o}\nu$ به معنای «میانی‌ها» استفاده می‌کند، یعنی انواع میان جزئی‌ها و کلی‌ها قرار دارند^۳. لذا باز هم این احتمال تقویت می‌شود که کلی در اصطلاح ارسطو تلویحاً به جنس منحصر شده و شامل نوع نمی‌شود.

آنچه ممکن است این موضوع را پیچیده‌تر کند، آن است که ارسطو اصطلاحی مخصوص «نوع» ندارد و معمولاً برای اشاره به آن از همان لفظ «صورت»^۴ استفاده می‌کند. علاوه بر این اصطلاح «جنس»^۵ نیز گاهی بر نوع دلالت می‌کند و مثلاً منظور از «آخرین

^۱ πορρωτάτω τῶν αἰσθήσεων

^۲ فصل در اینجا معادل نوع است

^۳ در *مابعدالطبیعه* نیز عباراتی مؤید این تفسیر یافت می‌شود. مثلاً در قطعه‌ای که جزئیات در برابر نوع و جنس قرار می‌گیرد: «چیزهایی که در کنار جزئیات وجود دارند، یا اجناس‌اند یا انواع» (1060a 5-10).

^۴ εἶδος

^۵ γένος

اجناس^۱ «همان انواع است: «اگر ... باید چیزی فراتر از جزئیات وجود داشته باشد، ضرورتاً اجناس فراتر از جزئیات وجود دارند، چه آخرین اجناس و چه اولین‌ها و نتیجه گرفتیم که این ناممکن است»^۲. در نتیجه تمایز میان جنس و نوع و کلی تا اندازه‌ای مخدوش و موجب خلط این اصطلاحات با یکدیگر می‌شود. به هر حال، همه شواهد و قرائن حاکی از آن است که «کلی» در *مابعدالطبیعه* اغلب بر جنس دلالت دارد، اگرچه به نظر می‌رسد که ارسطو همیشه به این معنا ملتزم نیست و فقرات مشکوکی وجود دارد که توضیح آنها بر این اساس دشوار است.

دربارهٔ انحصار معنای «کلی» به «جنس» در *مابعدالطبیعه* می‌توان دلایل دیگری نیز ذکر کرد. از مثال‌های ارسطو معلوم می‌شود که «کلی» تقریباً همیشه در مورد جنس به کار می‌رود و مثال محبوب او که همواره تکرار می‌شود، «حیوان» است که جنس انسان و اسب به شمار می‌آید (مثلاً: 1023b 30-35 و 1038b 15-20). علاوه بر این گاهی کلیت الفاظی که مسلماً کلی منطقی محسوب می‌شوند، نفی شده و «کلی» به معنای محدودتری اطلاق شده است. مثلاً در توضیح تفاوت «انسان» و «موسیقی‌دان» که از نظر ما هردو کلی منطقی است، گفته می‌شود که «همهٔ این‌ها به‌طور کلی حمل نمی‌شود، زیرا کلی‌ها بالذات به چیزها تعلق دارند»^۴، اما اعراض چنین نیست» (1018a). به همین ترتیب ارسطو در بعضی فقرات «صورت» و «نوع» و «مثال» را که قاعدتاً کلی منطقی به شمار می‌روند، تلویحاً غیر از کلی شمرده و آنها را مشمول حکم کلی ندانسته است. در کتاب *زتا* دو فصل جداگانه به «کلی» و «مُثل» اختصاص یافته و دلایل متفاوتی در رد جوهر بودن آنها اقامه شده است و نیز در کتاب *اتا* گفته می‌شود که «کلی و جنس جوهر نیستند، اما دربارهٔ مُثل و چیزهای ریاضی باید بعداً بررسی شود» (1042a 20-25). در اینجا کلی و جنس مشمول حکمی واحد و مُثل به وضوح از آنها تفکیک شده است. همچنین ارسطو در فصل ۱۳ از کتاب *زتا* از چهار چیز نام می‌برد که آنها را جوهر شمرده‌اند (1038b 1-5). این‌ها عبارت است از «چیستی»^۵ و «موضوع»^۶ و «ترکیب آنها»^۷ و «کلی»^۸. از قرار معلوم در همهٔ این فقرات «کلی» غیر از صورت و مثال و نوع است و البته اگر «کلی» همان «کلی منطقی» باشد، عجیب است که آنها کلی نباشند، اما طبق توضیحات فوق، اگر «کلی» را مترادف با جنس در نظر بگیریم، این تعارض رفع می‌شود.

اما قول معروف در نقد نظریهٔ مُثل این است که ارسطو آنها را «کلی منطقی» می‌داند و در برابر افراد جزئی قرار می‌دهد (استنلیند ۱۳۸۳: ۲۵ به بعد). دعوی نویسنده آن است که نقد ارسطو بر افلاطون و خصوصاً اصطلاح «کل» و «کلی» در آن بحث غالباً نادرست ترجمه و تفسیر شده است. در این صورت باید پرسید که انتقاد ارسطو به افلاطون دقیقاً چیست. در نقد نظریهٔ مُثل دو چیز را باید از یکدیگر تفکیک کرد. یکی مدعای افلاطون و پیروانش دربارهٔ ماهیت مُثل و یکی تحلیل‌های ارسطو از ماهیت مُثل و کشف ملزومات

^۱ τὰ ἕσχατα

^۲ 999a 30-35

^۳ πάντα ταῦτα καθόλου οὐ λέγεται

^۴ τὰ γὰρ καθόλου καθ' αὐτὰ ὑπάρχει

^۵ τὸ τί ἦν εἶναι

^۶ ارسطو تصریح می‌کند که منظور از «چیستی» همان «صورت» است (1035b 30-35): εἶδος δὲ λέγω τὸ τί ἦν εἶναι

^۷ ὑποκείμενον

^۸ τὸ ἐκ τούτων

^۹ καθόλου

منطقی و تالی‌های فاسد آن. به گفته ارسطو افلاطونیان مثال را جزئی می‌دانند، اما تحلیل‌های او نشان می‌دهد که مثال بر خلاف ادعای افلاطونیان چیزی جز جنس نیست و او هرگز نمی‌پذیرد که جنس مستقل از نوع و افراد وجود داشته باشد.

جنس و نوع به معنای کلی و جزئی

نقد ارسطو به نظریهٔ مثل عمده‌تاً حول مفهوم «جوهر» و نسبت آن با «جنس» و «نوع» می‌گردد و «کلی» و «جزئی» در ارتباط میان این مفاهیم مطرح می‌شود. به عقیده او نوع که امری بالفعل و متعین است، جوهر حقیقی است و از این لحاظ با جزئی تفاوتی ندارد و هردو جوهرند. انتقاد او به افلاطون اجمالاً این است که وی جنس را که امری بالقوه و نامتعین است، جوهر انگاشته و در نتیجه قوه را بر فعل مقدم داشته است. با این حال این مضمون در عباراتی بی‌نهایت پیچیده بیان شده و خصوصاً ابهام در مدلول «کلی» و «جزئی» درک نظر او را دشوار ساخته است.

به نظر می‌رسد که ارسطو همان‌طور که «کلی» را مترادف با جنس گرفته است، «جزئی» را نیز غالباً مترادف با نوع به کار می‌برد. وی در پایان کتاب *زتا* و در پایان بحث خود دربارهٔ جوهر و اقسام آن روشن‌تر از هر کجا بیان می‌کند که «کلی و جنس و مثل به یکدیگر پیوسته‌اند»^۱ (1041a 10-20) و تردیدی باقی نمی‌گذارد که کلی و جنس و مثال در نظر او همه مدلول واحدی دارد. وی بلافاصله نسبت میان کلی و جزئی و نسبت آنها را با جنس و نوع معین می‌کند و می‌گوید «از لحاظی دیگر جنس بیش از انواع و کلی بیش از جزئی‌ها [جوهر است]»^۲. از مقایسهٔ این دو جمله نتیجه می‌گیریم که جزئی و نوع مقارن با یکدیگرند و در برابر کلی و جنس قرار دارند.^۳ نسبت میان کلی و جنس پیش از این روشن شد، اما یکی گرفتن نوع و جزئی قدری عجیب و برخلاف تعاریف و تصورات رایج است. بدیهی است که نوع بر حسب تعریف غیر از جزئی است، اما در نظر ارسطو قرابتی با آن دارد و همان‌طور که اطلاق کلی به جنس منحصر شده است، جزئی نیز غالباً دلالت بر نوع دارد.

در واقع ارسطو در این بحث میان نوع و جزئی تمایز نمی‌گذارد و هردو را جوهر تلقی می‌کند، زیرا چستی هرچیز همان صورت نوعیهٔ آن است و نوع نیز جز در جزئیات تحقق نمی‌پذیرد: «انسان [جوهر] انسانی است که در آن است»^۴ (1038b 20-25). نوع و جزئی از آن رو جوهر به شمار می‌روند که هردو تعین کامل و فعلیت تام دارند و از این لحاظ در برابر جنس نامتعین و بالقوه قرار می‌گیرند. اصطلاحات ارسطو برای تعین و عدم تعین $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ و $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ است^۵ و این دو اصطلاح نسبتی با «نوع» و «جنس» دارد. هر ماهیت تام و کامل، اعم از موجود یا معدوم، $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ است و متقابلاً ماهیت ناتمام $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ نیست و به اصطلاح $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ است. صورت نوعیه حتی اگر در اعیان تحقق نپذیرفته باشد، $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ است، زیرا معنای آن تعین کامل و فعلیت دارد، اما جنس تا به صورت

^۱ τῷ δὲ καθόλου καὶ τῷ γένει καὶ αἱ ἰδέαι συνάπτουσιν

^۲ ἄλλως τὸ γένος μᾶλλον τῶν εἰδῶν καὶ τὸ καθόλου τῶν καθ' ἕκαστα

^۳ این عبارت را نباید نظر نهایی ارسطو و مؤید اعتقاد او به جوهر کلی تلقی کرد. اصطلاح «از لحاظی دیگر» که در این عبارت آمده، به شناخت دلالت دارد و منظور آن است که از لحاظ شناخت جنس بیش از نوع و کلی بیش از جزئی جوهر محسوب می‌شود، اما «از لحاظ وجود» چنین نیست.

^۴ ὁ ἄνθρωπος [ἔστι οὐσίαν] τοῦ ἀνθρώπου ἐν ᾧ ὑπάρχει

^۵ در ترجمهٔ فارسی *مابعدالطبیعه* آنها را به ترتیب به «این چیز در اینجا» و «چنین» و در ترجمهٔ انگلیسی آثار ارسطو آنها را *such* و *individual* ترجمه می‌کنند.

یکی از انواع تحقق‌پذیرد، نامتعیین و بالقوه و از این رو $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ است. صورت نوعیه از این حیث همانند افراد است و به همین دلیل جوهر تلقی می‌شود: « $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ بیش از همه به جوهر تعلق دارد و لذا عقیده بر این است که صورت و مرکب از هردو آنها بیش از ماده جوهر است» (1029a 25-35). در این عبارت صورت و فرد آن که ترکیبی از صورت نوعیه و ماده است، هردو $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ و جوهر تلقی شده‌اند. مثلاً صورت انسان و سقراط که ترکیبی از صورت و ماده است، هردو معنایی کامل و بالفعل دارند، اما جنس، مثلاً حیوان، مادام که در افراد و انواع، یعنی در انسان یا سقراط تحقق‌پذیرد، تعین و فعلیت ندارد و لذا جوهر نیست.

نسبت این دو اصطلاح با کلی و جزئی نیز مؤید همین مطلب است. این مضمون بارها با تعابیر مختلف در *مابعدالطبیعه* تکرار می‌شود که «هیچ یک از چیزهایی که به نحو کلی تعلق دارند ($\tau\acute{o}\nu\ \kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon\ \upsilon\pi\alpha\rho\chi\acute{o}\nu\tau\omega\nu$)، جوهر نیست و نیز هیچ یک از چیزهایی که به نحو مشترک حمل می‌شوند ($\tau\acute{o}\nu\ \kappa\omicron\iota\nu\eta\ \kappa\alpha\tau\eta\gamma\omicron\rho\upsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\omega\nu$)، بر $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ دلالت نمی‌کند، بلکه بر $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ دلالت دارد» (1038b 30- 1039a5). هر جزئی یک $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ است، اما هر $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ لزوماً جزئی نیست و لذا کلی نیز می‌تواند $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ باشد. در واقع $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ در برابر کلی قرار ندارد، بلکه در برابر $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ است. جزئی $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ است و $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ نیست، اما کلی ممکن است $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ یا $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ باشد. نوع که همانند افراد تام و کامل است، $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ و جنس که نامتعیین و بالقوه است $\tau\omicron\iota\acute{o}\nu\delta\epsilon$ است. بنابراین طرح مسأله به صورت تقابل کلی و جزئی اساساً نادرست است و آنچه ارسطو در نظر دارد، تقابل میان جنس و نوع است و جزئی نیز از این لحاظ تفاوتی با نوع ندارد.^۱

تقابل جنس و نوع در نقد نظریهٔ مثل حائز اهمیت است. به نظر می‌رسد که نقد ارسطو بر دو فرض مختلف مبتنی است که تفاوت آنها هیچ‌گاه قید نمی‌شود. در فرض اول مثال نوع و در فرض دوم جنس تلقی می‌شود. ارسطو با فرض اول کاملاً موافق است، زیرا اگر مثال نوع باشد، $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ است و به صورت یک فرد مفارق تحقق پیدا می‌کند.^۲ ارسطو خود تصریح می‌کند که افلاطون و پیروانش مثال را $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ و حتی $\kappa\alpha\theta'\ \acute{\epsilon}\kappa\alpha\sigma\tau\omicron\nu$ می‌دانند ($\kappa\alpha\theta'\ \acute{\epsilon}\kappa\alpha\sigma\tau\omicron\nu\ \eta\ \iota\delta\acute{\epsilon}\alpha\ \acute{\omega}\varsigma\ \varphi\alpha\sigma\acute{\iota}$) (1040a 5-10).^۳ تنها اشکال ارسطو به این قول آن است که چنین فردی دیگر نمی‌تواند کلی و مشترک باشد. اما اگر طبق فرض دوم، مثال جنس قلمداد شود، ارسطو در بطلان آن می‌گوید که جنس کلی است و کلی جوهر نتواند بود، زیرا کلی به چیزهای مختلف تعلق می‌گیرد ($\acute{o}\ \pi\lambda\epsilon\acute{\iota}\omicron\sigma\iota\nu\ \acute{\upsilon}\pi\acute{\alpha}\rho\chi\epsilon\iota\nu\ \acute{\epsilon}\acute{\phi}\upsilon\kappa\epsilon\nu$) و هیچ جوهری چنین نیست: «محال است که هیچ یک از آنها که به نحو کلی گفته می‌شوند، جوهر باشد» ($\acute{\alpha}\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\tau\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\alpha\iota\ \omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha\nu\ \acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\alpha\iota\ \acute{o}\tau\iota\omicron\upsilon\nu\ \tau\acute{o}\nu\ \kappa\alpha\theta\acute{o}\lambda\omicron\upsilon\ \lambda\acute{\epsilon}\gamma\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\omega\nu$) (1038b 5-10). خلاصه اینکه اگر مثال نوع باشد، جزئی و جوهر است، اما دیگر مشترک نتواند بود. اگر مثال جنس باشد، مشترک است، اما دیگر جوهر

^۱ $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ را در فارسی به «این چیز در اینجا» ترجمه کرده‌اند که کاملاً نادرست است، زیرا «این چیز در اینجا» همیشه یک جزئی است، اما طبق توضیحات فوق $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ منحصر به جزئیات نیست و نوع را نیز در بر می‌گیرد. این اشکال در ترجمه‌های انگلیسی و معادل *individual* نیز رفع نمی‌شود.

^۲ «اگر [مثل] جوهرند، از جهتی درست می‌گویند که آنها را مفارق می‌دانند»

(1040b 25-30) ($\omicron\iota\ \tau\acute{\alpha}\ \acute{\epsilon}\acute{\iota}\delta\eta\ \lambda\acute{\epsilon}\gamma\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma\ \tau\eta\ \mu\acute{\epsilon}\nu\ \acute{o}\rho\theta\acute{\omega}\varsigma\ \lambda\acute{\epsilon}\gamma\omicron\upsilon\sigma\iota\ \chi\omega\rho\acute{\iota}\zeta\omicron\nu\tau\epsilon\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\acute{\alpha}\ \acute{\epsilon}\acute{\iota}\pi\epsilon\rho\ \omicron\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha\ \acute{\epsilon}\iota\sigma\acute{\iota}$)

^۳ «اگر انسانی بالذات وجود دارد که $\tau\acute{o}\delta\epsilon\ \tau\iota$ و مفارق است...» (1038b 30- 1038a).

نخواهد بود.^۱ از این رو به عقیده ارسطو نظریهٔ مُثُل حاوی دو ادعای متناقض است، یعنی افلاطونیان «مُثُل را جوهری کلی و در عین حال مفارق و جزئی می‌دانند» (1086a 30-35).

جوهر آن است که نه در چیزی دیگر است و نه به چیزهای دیگر گفته می‌شود. جوهر در دیگری نیست، مثلاً سقراط هیچ‌گاه در دیگری، مثلاً در کالیاس نیست، همچنان که انسان نیز در اسب نیست. جوهر به چیزهای دیگر گفته نمی‌شود یا به عبارتی دیگر جوهر همیشه موضوع است و هرگز محمول نیست. مثلاً سقراط و انسان هر دو جوهرند و از این رو همیشه موضوع قضیه‌اند و محمول قرار نمی‌گیرند. مثلاً اگرچه می‌توان گفت «سقراط حیوان است» و «انسان حیوان است»، نمی‌توان گفت «حیوان سقراط است» یا «حیوان انسان است». آنچه همیشه محمول است و هرگز موضوع نیست، جنس است و به همین دلیل جنس جوهر نیست. جنس همیشه در دیگری است، یعنی فقط در نوع تحقق می‌یابد، مثلاً حیوان اگر در انسان و اسب و یکی از انواع نباشد، هیچ نیست. ارسطو در بیان این قاعده اصطلاح «کلی» را جایگزین «جنس» کرده، آن را به این صورت بیان می‌کند که «جوهر آن است که دربارهٔ موضوعی [گفته نمی‌شود]، اما کلی همیشه دربارهٔ موضوعی گفته می‌شود»^۲ (1038b 15-20). آنچه اغلب مغفول مانده و اشتباهات بسیار برانگیخته است، این است که «کلی» در این قاعده مشهور فقط به معنای جنس است و شامل نوع نیست. مثلاً می‌گوییم «انسان حیوان است» و نمی‌گوییم «حیوان انسان است». قضایایی مانند «سقراط انسان است» که معمولاً در توضیح این قاعده ذکر می‌کنند و در آنها موضوع یک فرد و محمول یک نوع است، هرگز مد نظر ارسطو نیست. بنابراین نقد ارسطو ناظر بر جنس است و تعمیم آن به نوع اشتباه است، یعنی امکان حمل نوع بر افراد (مثلاً در قضیهٔ «سقراط انسان است») و تحقق نوع در افراد (مثلاً اینکه انسان در سقراط تحقق یافته است) اصلاً موضوعیت ندارد.

تفاوت جنس و نوع و نسبت آنها با «کلی» در قطعه‌ای از کتاب *زتا* کاملاً آشکار است: «اگرچه ممکن نیست که کلی [یعنی جنس] همانند چیستی [یعنی نوع]^۳ (τὸ τί ἦν εἶναι) جوهر باشد، اما در آن حضور دارد، مانند حیوان که در انسان و اسب حضور دارد» و سپس می‌گوید: «[نوع] جوهر چیزی است، مانند انسان که جوهر فرد انسانی است که در آن است» (1038b 15-20). کلی به معنای جنس که ارسطو «حیوان» را برای آن مثال می‌زند، جوهر نیست، اگرچه در آن حضور دارد، بدین معنا که جنس حیوان در نوع انسان و اسب حاضر است. اما نوع یا به تعبیر قطعهٔ اول «چیستی» جوهر است، مانند «انسان» که جوهر سقراط است.

^۱ بریه با توجه به اینکه تنها کلی متعلق علم تواند بود، این مطلب را به این صورت خلاصه می‌کند که «مثل یا متعلق علم است و در این صورت جوهر نمی‌تواند بود یا جواهر اشیاء است و در این صورت آنها را متعلق علم نمی‌توانست دانست» (۱: ۲۴۷).

^۲ ἔτι οὐσία λέγεται τὸ μὴ καθ' ὑποκειμένου, τὸ δὲ καθόλου καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται ἀεί.

^۳ τὸ τί ἦν εἶναι

جنس و نوع به معنای جزء و کل

همان‌طور که در شرح کتاب *دلتا* گذشت، جزء و کل نیز عناوینی برای جنس و نوع است و تبیین ارتباط میان آنها مستلزم ایضاح دقیق‌تر مفاهیم «کل» و «جزء» است. مسأله این است که جوهر، هرچه باشد، واحد و بسیط است و از ترکیب اجزاء ساخته نشده است.^۱ زیرا اجزائی که شیء مرکب از ترکیب آنها ساخته شده باشد، مقدم بر آن و مقوم آن‌اند و در حقیقت آنها را باید جوهر شمرد.^۲ افلاطون پیش از او این مشکل را دریافته و در رفع آن کوشیده بود. افلاطون که نخست مثال را برای تبیین وحدت کثرات فرض کرده بود، در *پارمنیدس* و آثار نزدیک به آن به این مشکل برخورد که مثال بر خلاف فرض اول او وحدت محض نبوده، از اجزائی ترکیب یافته است. این‌ها اجزائی مانند جنس و فصل است که موجب اشتراک و افتراق مثل نسبت به یکدیگر است. بنابراین مثل در مرتبه‌ای پایین‌تر از واحد که وحدت محض است و هیچ جزئی ندارد و بالاتر از کثرات عالم طبیعت قرار دارند. مثل همانند واحد از وحدت برخوردارند، اما برخلاف واحد از اجزائی ترکیب یافته‌اند. تفاوت آنها با کثرات عالم طبیعت در این است که اگرچه همانند آنها اجزائی دارند، بر خلاف آنها که از ترکیب این اجزاء پدید می‌آیند و با تجزیه آنها ناپدید می‌شوند، مثل به اجزاء خود تقسیم نمی‌پذیرند. افلاطون چنین ترکیبی را «کل» می‌نامد و آن را درجه‌ای از وحدت میان واحد و کثیر می‌داند (ثئی تئوس، 205C-204E)؛ برای اطلاع از جدیدترین تحقیقات نک. (آلواردو، ۲۰).

تحلیل مفاهیم کل و جزء در فلسفه ارسطو و متعاقباً بخش عمده‌ای از انتقادات وی به نظریه مثل مسبوق به معنای فوق است. وی همانند افلاطون میان دو گونه «کل» تمایز می‌گذارد و البته تفاوت‌های آنها را دقیق‌تر تشریح می‌کند. یکی کل متشکل از اجزاء است که از اجتماع اجزاء پدید آمده، با افتراق آنها از میان می‌رود. اصطلاح مخصوص ارسطو در توصیف آن «کل پس از اجزاء»^۳ و متناظر با آن «اجزاء پیش از کل»^۴ است.^۵ مثلاً خانه که از آجرها ساخته شده، یک کل پس از اجزاء است، زیرا هستی آن متوقف به اجتماع آنها است و با هر آجری که به آن افزوده یا از آن کاسته شود، تغییر می‌پذیرد و اگر همه پراکنده شوند، از میان برمی‌خیزد. اجزاء این کل بر آن مقدم است، یعنی پیش از پیوستن به یکدیگر هر یک مستقلاً وجود دارد و وجود آنها موقوف به تشکیل کل نیست. مثلاً آجر چه با دیگر آجرها و چه بی‌آنها همان است که بود. گونه دوم که «کل پیش از اجزاء»^۶ و اجزاء آن «اجزاء پس از کل»^۷ نامیده

^۱ هر جوهری نامرکب است: ἀσύνθετον ἂν εἴη οὐσία πᾶσα (1039a 15-20). زیرا صورت تقسیم‌ناپذیر است: ἄτομον γὰρ τὸ εἶδος (1034a 5-10). جوهر بر چیزی واحد دلالت دارد: ἡ οὐσία ἐν τι ... σημαίνει (1037b 25-30).

^۲ (محال است که اگر جوهر مرکب باشد، مرکب از جواهر نباشد، زیرا [در غیر آن صورت] غیرجوهر بر جوهر مقدم خواهد بود (1038b 20-30): οὐσίαν, εἰ ἔστιν ἐκ τινῶν, μὴ ἐξ οὐσιῶν εἶναι ... πρότερον γὰρ ἔσται μὴ οὐσία... οὐσίας (ἀδύνατον ... τὸ ...).

^۳ ὅλον ὕστερον τῶν μερῶν

^۴ μέρη πρότερα τοῦ ὅλου

^۵ ὅσα μὲν μέρη ... ὕστερα, ὅσα δὲ ... πρότερα (1035b 10-15). τὰ μὲν [ὄλα] φατέον [πρότερα] τὰ δ' οὐ φατέον (1036a 25).

^۶ ὅλον πρότερον τῶν μερῶν

^۷ μέρη ὕστερα τοῦ ὅλου

می‌شود، آن است که اگرچه منطقاً از اجزائی تشکیل یافته است، مستقل و مقدم بر آنها است، هیچ یک از اجزاء آن پیش از اجتماع با یکدیگر مستقلاً وجود نداشته است و با افتراق از میان خواهند رفت (برای اطلاع بیشتر نک: (اسکاتس، ۱۹۹۰).

ارسطو در توضیح کل پیش از اجزاء از دو مفهوم «جزء صورت»^۱ و «جزء ماده»^۲ استفاده می‌کند.^۳ معیار این تقسیم آن است که جزء در تعریف کل ذکر شود یا نه. مثلاً آجر در تعریف خانه ذکر نمی‌شود و از این رو جزء صورت نیست. جزء ماده عنوانی برای عناصر ترکیبات مادی و اغلب پیش از کل است. با این حال جزء ماده ممکن است پس از کل باشد. مثلاً دست جزء ماده انسان است، زیرا در تعریف انسان ملحوظ نیست، اما در عین حال پس از کل است، زیرا به عقیده ارسطو دست بدون بدن دیگر دست نیست.

اما هدف از طرح این تقسیم استفاده از آن در تحلیل جنس و نوع است. جنس «جزء» و نوع «کل» است، زیرا نوع از ترکیب جنس و فصل ساخته می‌شود. جنس که در تعریف نوع ذکر می‌شود، جزء صورت است^۴ و ارسطو تأکید دارد که جزء صورت پس از کل یعنی پس از صورت است و مستقل از آن وجود ندارد. جنس وجودی بالقوه دارد^۵، یعنی تنها در ترکیب با فصل و به صورت نوع به فعلیت می‌رسد. وجود بالقوه جنس از آن رو حائز اهمیت است که برخلاف اجزاء پیش از کل که وجودی بالفعل دارند، مستلزم ترکیب در صورت نیست. بدین ترتیب شائبه ترکیب در صورت رفع می‌شود، زیرا فقط نوع به صورت بالفعل وجود دارد و جنس بالقوه است. بنابراین ترکیب در نوع راهی ندارد و نوع می‌تواند جوهر باشد. اما ارسطو مدعی است که افلاطون جنس را جزئی مستقل از نوع می‌شمارد و قائل به وجود مستقل جنس در نوع است: «می‌گویند که صورت‌ها جوهر و مفارق‌اند و در عین حال صورت‌ها را متشکل از اجناس و فصل‌ها می‌دانند»^۶. به عبارتی دیگر افلاطون جنس را جوهر می‌داند و به تعبیر ارسطو جوهری را در جوهری دیگر قرار می‌دهد، زیرا اگر «انسان» جوهر باشد، حیوان جوهر دیگری در آن خواهد بود و در نتیجه «در سقراط که جوهر است، جوهری خواهد بود و جوهر دو تا خواهد شد»^۷.

^۱ μέρος τοῦ εἶδους

^۲ μέρος τῆς ὕλης

^۳ μέρος μὲν οὖν ἐστὶ καὶ τοῦ εἶδους ... καὶ τῆς ὕλης (1035b 30-35).

^۴ جنس در کنار صورت‌ها وجود نخواهد داشت و اگر باشد، فصل‌ها نیز وجود خواهد داشت و در آن صورت [جنس و فصل] پیش [از نوع] خواهند بود (1040a 20-25):
οὐκ ἔσται τὸ γένος παρὰ τὰ εἶδη, εἰ δ' ἔσται, καὶ ἡ διαφορά, εἴθ' ὅτι πρότερα τῶ εἶναι
(جنس در کنار انواع جنس مطلقاً وجود ندارد یا اگر وجود داشته باشد، چون ماده وجود دارد:

(1038a 5-10): τὸ γένος ἀπλῶς μὴ ἔστι παρὰ τὰ ὡς γένους εἶδη, ἢ εἰ ἔστι μὲν ὡς ὕλη δ' ἐστίν.

^۶ τὰς ιδέας λέγουσιν οὐσίας τε χωριστάς εἶναι καὶ ἅμα τὸ εἶδος ἐκ τοῦ γένους ποιοῦσι καὶ τῶν διαφορῶν (1039a 20-30).

^۷ τῶ Σωκράτει ἐνυπάρξει οὐσία οὐσία, ὥστε δυοῖν ἔσται οὐσία ... نیز نک: (1045a 25): «چرا [انسان] یکی است و بسیار نیست، مانند حیوان و دویا... همان‌طور که برخی می‌گویند، یک خود انسان و یک خود دویا وجود دارد؟ ... و چرا انسان‌ها با شرکت، آن هم نه در یک، بلکه در دو، یعنی در حیوان و دویا وجود داشته باشند؟ و به‌طور کلی انسان نه یکی بلکه بیش از یکی، یعنی حیوان و دویا باشد؟»

διὰ τί ἐν ἀλλ' οὐ πολλά, οἷον τό τε ζῷον καὶ τὸ δίπουν... ὥσπερ φασὶ τινες, αὐτὸ τι ζῷον καὶ αὐτὸ δίπουν; ... καὶ ἔσονται κατὰ μέθεξιν οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἀνθρώπου οὐδ' ἐνὸς ἀλλὰ δυοῖν, ζῶου καὶ δίποδος, καὶ ὅλως δὴ οὐκ ἂν εἴη ὁ ἄνθρωπος ἐν ἀλλὰ πλειῶν, ζῷον καὶ δίπουν.

بدین‌سان ارسطو در دو بحث مستقل و با تعابیر مختلف به نتیجه‌ای واحد می‌رسد و آن اینکه جنس جوهر نیست. جنس چه «کلی» خوانده شود و چه «جزء» نمی‌تواند جوهر باشد. متقابلاً نوع چه «جزئی» خوانده شود و چه «کل»، جوهر است. با این حال ارتباط میان این دو بحث روشن نیست و از قرار معلوم ارتباطی لغوی و مفهومی میان کل و جزء با کلی و جزئی وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

ارسطو را مبدع دو اصطلاح «کلی» و «جزئی» می‌دانند و اگرچه سابقه آنها به افلاطون بازمی‌گردد و حتی پیش از آن نیز صورت‌های مختلف این اصطلاحات در زبان یونانی رواج داشته است، ارسطو آنها را به معنایی تازه به کار برده است. «کل» در فلسفه افلاطون خصوصیت مُثُل و درجه‌ای از وحدت میان واحد و کثیر است. مثال از لحاظ وحدت در مرتبه‌ای پایین‌تر از واحد قرار دارد، زیرا برخلاف واحد متشکل از اجزائی است. اما اگرچه مثال از اجزائی تشکیل شده است، برخلاف کثرات طبیعی به آن اجزاء تجزیه نمی‌پذیرد و از این رو از وحدتی عالی‌تر برخوردار است و در مرتبه‌ای فراتر از عالم طبیعت قرار می‌گیرد. افلاطون این درجه از وحدت را «کل» می‌نامد و از آنجا که او مثال را جوهر حقیقی می‌داند، کلیت خصوصیت اصلی جوهر است.

کل و جزء در فلسفه ارسطو نیز با مباحث مربوط به جوهر و تبعاً با نقد نظریه مُثُل ارتباط دارد. ارسطو همانند افلاطون وحدت را شرط لازم جوهر می‌داند و آن را کل می‌خواند. جوهر یک کل است و ترکیب آن از اجزاء نافی وحدت آن نیست. نوع کل و جنس که با فصل ترکیب می‌شود، جزء آن است، اما این جنس بدون نوع وجود نتواند داشت، زیرا صرفاً وجودی بالقوه دارد و بیرون از نوع تحقق نمی‌پذیرد.

همین مضمون و همین نتیجه با تعابیر «کلی» و «جزئی» نیز بیان می‌شود و اگرچه ارسطو آنها را به افلاطون نسبت می‌دهد، سابقه‌ای از آنها در آثار افلاطون نمی‌توان یافت. ارسطو در این بحث «کلی» را مترادف با جنس و «جزئی» را نزدیک به نوع به کار می‌برد و مجدداً به این نتیجه می‌رسد که جنس مستقل از نوع وجود ندارد. این نکته که «کلی» در این موضوع فقط ناظر بر جنس است و شامل نوع نمی‌شود، غالباً مغفول مانده و موجب بروز اشتباهاتی شده است. عموماً تصور می‌کنند که «کلی» همه‌جا معادل کلی منطقی است و ارسطو مطلقاً منکر آن است که کلی، اعم از جنس و نوع، جوهر باشد. حال آنکه بر طبق تفسیر ما ارسطو نوع را جوهر می‌داند و فقط جوهر بودن جنس را انکار می‌کند.

افلاطون و ارسطو در بخش اعظم این بحث اتفاق نظر دارند و هر دو جوهر را وحدتی در عین ترکیب می‌دانند و آن را «کل» می‌نامند. تنها انتقاد ارسطو آن است که افلاطون قائل به وجود مستقل جنس است یا دست کم این تالی فاسد افکار او است. نقد نظریه مُثُل بر اساس دو فرض مختلف صورت می‌گیرد. در فرض اول مثال نوع و در فرض دوم جنس قلمداد شده است. اگر مثال نوع باشد، لاجرم به صورت جزئی تحقق می‌پذیرد و ارسطو مخالفتی با این نظر ندارد. آنچه او نمی‌پذیرد این است که مثال جزئی جوهر دیگر اشیاء باشد. اما بر طبق فرض دوم مثال جنس است و البته ارسطو آن را نمی‌پذیرد، زیرا جنس قوه است و فقط به صورت نوع به فعلیت می‌رسد. از نتایج این مقاله می‌توان در حل معضل دیگری در فلسفه ارسطو استفاده کرد و آن نسبت میان جوهر و صورت و کلی است. اقوال ارسطو در *مابعدالطبیعه* درباره این سه مفهوم از دیرباز محل مناقشه بوده است. سه قول متعارض او اجمالاً عبارت است از اینکه: (۱) هیچ

کلی‌ای جوهر نیست و ۲) صورت کلی است و ۳) صورت جوهر است. بدیهی است که این سه با یکدیگر جمع نمی‌شود و لاجرم یکی از آنها مشکوک یا مردود است. سه پیشنهاد عمده در رفع این تعارض از این قرار است: ۱) بعضی در صحت قول اول تردید کرده‌اند، چه به عقیده ارسطو هرآنچه به نحو کلی حمل شود، جوهر نیست، اما صورت نوعیه، اگرچه کلی است، به نحو کلی حمل نمی‌شود. ۲) پیشنهاد دیگر آن است که گفته‌اند صورت کلی نیست، بلکه صورت هر فرد متعلق به همان فرد است. ۳) بعضی محققان پیشنهاد کرده‌اند که ارسطو لفظ جوهر را به اشتراک لفظی به کار برده است و جوهر به آن معنا که صورت نوعیه را جوهر می‌خوانند، غیر از جوهر به معنایی است که کلی نیست. اذعان کرده‌اند که هیچ یک از این پیشنهادها رضایت‌بخش نیست و باید راه‌حلی دیگر یافت. در این مقاله پیشنهاد شد که در *مابعدالطبیعه* «کلی» همیشه به معنای کلی منطقی نبوده، اغلب به جنس دلالت دارد و در صورت قبول این نتیجه تعارض اقوال ارسطو مرتفع خواهد شد.

References

- Alvarado, J. T. (2020). *A Metaphysics of Platonic Universals and their Instantiations*, Springer.
- Aristotle. (1962). *The Categories, On Interpretation, Prior Analytics*, The Loeb Classical Library.
- Aristotle. (1970). *Metaphysics*, The Loeb Classical Library.
- Brehier, E. (1973). *The History of Philosophy, The Hellenistic and Roman Age*, translated by A. Morad Davoudi (in Persian).
- Cohen, S. Marc & Reeve. C. D. C. (2021). Aristotle's Metaphysics, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/Aristotle-metaphysics>.
- Liddell & Scott. (1975). *Greek-English Lexicon*, Oxford University Press.
- Plato. (1970). *Complete Works*, The Loeb Classical Library.
- Saket, A. (2022). Universal and Particular in Plato's Works, *Journal of Philosophical Investigations*, 15(27) 952-973. (in Persian). https://philosophy.tabrizu.ac.ir/article_13803.html
- Scaltsas, T. (1990). Is a whole Identical to its Parts? *Mind*, Vol. 99. 396, Oxford University Press.
- Stainland, H. (2004). *Universals*, translated by N. Daryabandari, Nashre Karnameh. (in Persian).
- Tousi, N. (1998). *Asas ul Eqtebas*, edited by M. Razavi, Fekr-e Rouz. (in Persian).